

ІВАНЮТА Н. В.,

доктор юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри цивільного, трудового
права та права соціального забезпечення
(*Донецький юридичний інститут
Міністерства внутрішніх
справ України*)

КОЛОСОВ Р. В.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного,
трудового права та права
соціального забезпечення
(*Донецький юридичний інститут
Міністерства внутрішніх
справ України*)

УДК 347.44

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2020.6.1.5>

КОРПОРАТИВНІ ПРАВА: ДУАЛІЗМ ПРАВОВОЇ ПРИРОДИ

У статті проаналізовано складне питання визначення правової природи корпоративних прав з урахуванням сучасного законодавства та сформованої судової практики. Здійснено міжгалузевий аналіз наукових думок і підходів до визначення сутності правової природи корпоративних прав. Виявлено фактично групування позицій, в основі яких знаходяться майновий або немайновий аспект. Установлено існування «гібридної» позиції, згідно з якою в корпоративних відносинах переважають майнові відносини, а немайнові є похідними від них.

Наголошено, що з економічного погляду корпоративні права в переважній частині розглядаються як майнові, бо використовуються як правова форма для інвестування майна, перетворення його в статутний чи складений капітал.

У межах дослідження цивільно-правових і господарсько-правових норм виявлено, що корпоративні права складаються з двох самостійних (неоднорідних) вимог: права на частку в статутному капіталі корпоративного підприємства (майнове право); право участі в корпоративному підприємстві (особисте немайнове право).

Підкреслено, що правова природа корпоративних прав являє собою повну протилежність правовій природі особистих немайнових прав.

Виявлено, що корпоративні права мають особливу правову природу, за своєю сутністю знаходяться десь посередині між майновими й особистими немайновими правами, які є предметом регулювання цивільного права.

Убачається доцільність розглядати корпоративні права як комплексну юридичну категорію, яка складається з низки самостійних правомочностей, основними з яких майнові та немайнові. При цьому кожне з майнових чи немайнових прав також має складну структуру і складається з низки дрібніших прав.

Виявлено, що у відносинах з корпорацією (корпоративним підприємством) корпоративні права є неоднорідними за змістом, а в зовнішніх відносинах (між

власником корпоративних прав і третіми особами) виступають як єдиний об'єкт, що не передбачає окрему передачу майнових чи немайнових повноважень.

Ключові слова: корпоративні права, правова природа, майнові права, немайнові права, корпоративне підприємство.

Ivaniuta N. V., Kolosov R. V. Corporate law: dualism of legal nature

The article analyzes the complex issue of determining the legal nature of corporate rights, taking into account modern legislation and established case law. An intersectoral analysis of scientific opinions and approaches to determining the essence of the legal nature of corporate rights. The actual grouping of positions based on the property or non-property aspect is revealed. The existence of a "hybrid" position has been revealed, according to which property relations prevail in corporate relations, and non-property relations are derived from them.

It is emphasized that from the economic point of view, corporate rights, for the most part, are considered as property, because they are used as a legal form to invest property, turning it into authorized or compound capital.

Within the study of civil law and economic law, it was found that corporate rights consist of two independent (heterogeneous) requirements: the right to a share in the authorized capital of a corporate enterprise (property law); the right to participate in a corporate enterprise (personal non-property right).

It is emphasized that the legal nature of corporate rights is the complete opposite of the legal nature of personal non-property rights.

It was found that corporate rights have a special legal nature, and in essence are somewhere in the middle between property and personal non-property rights, which are the subject of regulation of civil law.

It is expedient to consider corporate rights as a complex legal category, which consists of a number of independent powers, the main of which are property and non-property. In this case, each of the property or non-property rights also has a complex structure and consists of a number of smaller rights.

It was found that in relations with a corporation (corporate enterprise) corporate rights are heterogeneous in content, and in external relations (between the owner of corporate rights and third parties) – act as a single defense object that does not involve a separate transfer of property or non-property powers.

Key words: corporate rights, legal nature, property rights, non-property rights, corporate enterprise.

Вступ. Корпоративні права є складним явищем у законодавчому просторі України, що з'явилися з моменту прийняття Господарського кодексу України, з тих часів фундаментально майже не змінюються.

Незважаючи на це, сьогодні не до кінця зрозуміле їх місце в ієрархічній системі прав людини й громадянина та немає однозначності стосовно їх галузевої належності. У зв'язку з цим у юридичній спільноті розгорнулися гострі дискусії стосовно поняття корпоративних прав, які вони є за своєю сутністю: майновими, немайновими чи організаційними. Унаслідок цього виникає небезпідставне питання про правову природу корпоративних прав і визначення їх змісту. Усе це свідчить, що в юридичній літературі відсутній єдиний підхід до визначення і тлумачення корпоративних прав і з'ясування їх правової природи.

Постановка завдання. Метою статті є пошук підходів до розуміння юридичної природи корпоративних прав.

Результати дослідження. Відповідно до ч. 1 ст. 167 Господарського кодексу України, під корпоративними правами варто розуміти права особи, частка якої визначається в статут-

ному капіталі (майні) господарської організації, що включають правомочності на участь цієї особи в управлінні господарською організацією, отримання певної частки прибутку (дивідендів) цієї організації та активів у разі ліквідації останньої відповідно до закону, а також інші правомочності, передбачені законом і статутними документами.

Приблизний перелік корпоративних прав містить стаття 116 Цивільного кодексу України, яка закріплює права учасників господарських товариств. До них, зокрема, належать: 1) право брати участь в управлінні товариством у порядку, визначеному в установчому документі, крім випадків, установлених законом; 2) право брати участь у розподілі прибутку товариства й одержувати його частину (дивіденди); 3) право вийти в установленому порядку з товариства; 4) право здійснити відчуження часток у статутному (складеному) капіталі товариства, цінних паперів, що засвідчують участь у товаристві, у порядку, установленому законом; 5) одержувати інформацію про діяльність товариства в порядку, установленому установчим документом.

Навіть поверховий аналіз наведених юридичних норм дає змогу дійти висновку, що корпоративні права складаються з двох самостійних (неоднорідних) вимог:

– права на частку в статутному капіталі корпоративного підприємства (майнове право);

– право участі в корпоративному підприємстві (особисте немайнове право).

Майнові права дають можливість претендувати на майно (частину майна), прибуток тощо. А немайнові права дають можливість брати участь в управлінні товариством, метою якого є отримання прибутку. Такий дуалізм правової природи корпоративних прав не залишився не поміченим у юридичній літературі.

На цю особливість корпоративних прав звернули увагу ще в позаминулому столітті. Так, Г. Шершеневич виділяв майнові корпоративні права (право на участь у доходах і право на майно акціонерного товариства) та право особистої участі в справах товариства. Він охарактеризував право особистої участі таким способом: акціонер, якщо забажає, має можливість виявити особистісну зацікавленість у підприємницькій справі [1, с. 92].

Сьогодні сформувалося декілька наукових течій, кожна з яких має низку прихильників. Однією з найбільш розповсюджених є позиція, згідно з якою в корпоративних правовідносинах переважає майновий аспект.

Так, Н. Козлова вважає, що оскільки здійснення корпоративних прав прямо чи опосередковано має на меті задоволення майнових інтересів їх носіїв, вони пов'язані з майновою участю засновника у створенні юридичної особи, то їх варто відносити до майнових [2, с. 119]. В. Жорнокуй визначає корпоративні правовідносини майновими відносинами [3, с. 22]. І. Тарасов вважає, що права акціонера за своєю правовою природою є майновими, тому «акціонер зобов'язаний відповідати своєю часткою за компанію», а також «акціонер має право на повернення своєї частки капіталу відповідно до закону та статуту» [4, с. 483].

З економічного погляду корпоративні права в переважній частині розглядаються як майнові, бо використовуються як правова форма для інвестування майна, перетворення його в статутний чи складений капітал. Так, Н. Пахомова, наполягаючи на майновій природі корпоративних прав, зазначає: «Суб'єкти, котрі бажають організувати відносини шляхом створення корпорації, повинні надати організації, що створюється, правомочності власника на майно, що ними об'єднується; це можна зробити лише шляхом надання організації обсягу влади на це майно – титулу власності. З метою збереження зв'язку з майном юридичної особи засновники, створюючи її, не передають їй всю владу на майно, що об'єднується, а діляться з нею, зберігаючи частку владних економічних можливостей за собою» [5, с. 68–72].

На думку О. Долинської, учасник юридичної особи, утративши право власності на чітко визначене майно, набуває майнових прав на частину статутного капіталу. При цьому за своєю сутністю майно, яке передавалося особою до статутного капіталу, і частка учасника в статутному капіталі не є тотожними. Майно, яке передається, визначається такими ознаками, як найменування, кількість, якість, а частка – лише розміром і співвідношенням з усім статутним капіталом. Вкладом до статутного (складеного) капіталу господарського товари-

ства можуть бути гроші, цінні папери, інші речі або майнові чи інші відчужувані права, що мають грошову оцінку, водночас у створеній юридичній особі особа набуває права власності на частку лише як майнове право [6, с. 191].

Як справедливо відзначалося в юридичній літературі, вкладення капіталу учасником господарського товариства, збереження цього капіталу, його примноження й одержання прибутку з вкладеного капіталу становлять головний інтерес учасника товариства, для захисту якого законодавством та іншими правовими актами закріплені права учасника (акціонера). Отже, права учасників (акціонерів) господарського товариства завжди мають майновий характер [7, с. 388].

Друга течія вчених-правознавців займає так звану гібридну позицію, за переконанням яких у корпоративних відносинах переважають майнові відносини, а немайнові є похідними від них. На думку Н. Глузь, за своєю правовою природою корпоративні правовідносини можуть бути як майнового, так і немайнового характеру, але пов'язаного з майновим [8, с. 13]. На переконання В. Васильєвої, здійснення корпоративних прав безпосередньо чи опосередковано спрямоване на задоволення майнових інтересів їх носіїв. Тому їх варто вважати майновими правами, а допоміжна роль організаційних прав зводиться до мети набуття корпоративних прав. Наприклад, участь у створенні товариства з обмеженою відповідальністю передусім спрямована на отримання прибутку, а право брати участь в управлінні товариством є певною мірою похідним [9, с. 80].

Прихильниками зазначеного підходу є також В. Галов та С. Зінченко, які вважають корпоративні права абсолютним майновим, ускладненим немайновим елементом – правом участі [10, с. 117–118]. При цьому дуже часто представники цієї течії схиляються до думки, що організаційні чи управлінські повноваження існують для обслуговування (контролю) чи реалізації майнових інтересів власників корпоративних прав.

Абсолютно іншу позицію відстоює Є. Суханов, який акцентує увагу на переважності немайнового й управлінського елементів у корпоративних правах. Так, він зазначає, що на базі цивільно-правових норм про юридичні особи в розвинених зарубіжних правових порядках зазвичай виділяють норми про статус комерційних організацій, які об'єднані поняттям права компанії або корпоративного права. До корпоративних (членських) організацій у нас можуть бути віднесені господарські товариства, кооперативи та асоціації (союзи) юридичних осіб. У чинному цивільному законодавстві всі юридичні особи залежно від характеру діяльності поділяються передусім на комерційні та некомерційні організації. Як організації корпоративного характеру, товариства мають однотипову структуру управління, у якій вищим (волеутворюючим) органом є загальні збори їх учасників. Останні також мають подібні права й обов'язки. Зокрема, усі вони вправі брати участь в управлінні справами компанії та отримувати інформацію про її діяльність (корпоративні права), а також брати участь у розподілі прибутку й отримувати ліквідаційну квоту (частину майна, що залишилася після ліквідації компанії та здійснення розрахунків з усіма її кредиторами) (зобов'язальні права) [11, с. 121].

На думку інших, майнове право на частку в спільній власності засновників трансформується у право участі в корпорації та втрачає свою майнову природу, оскільки безпосереднім об'єктом нового права стає не майно (воно тепер належить корпорації), а «участь у корпорації». Між учасниками та майном корпорації виникає новий суб'єкт права на це майно – корпорація. У такому випадку учасники корпорації не розглядаються як власники майна корпорації. Для учасників корпорації майно корпорації стає чужою власністю [12, с. 56].

Теза, що корпоративні права – це передусім комплекс управлінських повноважень (тобто немайнові права) підтверджується також змістом ч. 3 ст. 135 Господарського кодексу України, відповідно до якої «власник має право здійснювати організаційно-установчі повноваження також на основі належних йому корпоративних прав відповідно до цього кодексу та інших законів» [13, с. 189].

Разом із тим деякі автори взагалі не вбачають у корпоративних правах немайнових повноважень, із чим важко погодитися. Наприклад, О. Великорода дійшла висновку, що кор-

поративні права, у тому числі право на участь в управлінні як одна з правомочностей корпоративних прав, не належать до особистих немайнових прав [14, с. 35].

Крім того, існує ще одна точка зору, за якою немайнові відносини в акціонерному праві традиційно не мають самостійного характеру й не наділені ніякою специфікою, що зрозуміло вже з одного переліку об'єктів [15, с. 120]. Інші зазначають, що майнові корпоративні права, котрі розглядаються деякими вченими як самостійні суб'єктивні права (відмінні від права на управління) [16, с. 119], є «беззмістовними» (оскільки правомочність вимагати виплати дивідендів, відповідно до теорії «подвоєння» акціонерних прав, не входить до змісту корпоративних правовідносин).

Дійсно, правова природа корпоративних прав являє собою повну протилежність правовій природі особистих немайнових прав. А саме корпоративні права виникають у фізичної/юридичної особи не від народження/створення, а тільки у випадку, якщо така особа внесе вклад до статутного капіталу (майна) товариства або іншим чином (на підставі договору купівлі-продажу, міни, дарування, в порядку спадкування) придбає право власності на частку в статутному капіталі товариства. Корпоративні права, на відміну від особистих немайнових прав, мають економічний зміст, їх вартість, як правило, визначається вартістю (розміром) частки в статутному капіталі товариства, корпоративні права включають право на отримання частини прибутку товариства, частини майна в разі ліквідації товариства [17, с. 46].

Проте більшість учених схиляється до думки, що корпоративні права є змішаними за змістом та об'єднують як майнові, так і немайнові елементи. Цієї позиції підтримують Д. Ломакін [16, с. 72], І. Спасибо-Фатєєва [18, с. 24], Н. Фомічева [19, с. 59].

Для розуміння правової природи корпоративних прав важливо усвідомлювати положення щодо неможливості окремої передачі третім особам майнових чи немайнових прав. Це означає, що немайнові повноваження тісно прив'язані до майнових і не можуть існувати окремо від частки в статутному капіталі корпоративного підприємства. Неможливою є ситуація, коли право участі в управлінні належить одній особі, а право на одержання частини майна в разі його ліквідації (або право на одержання частини прибутку) – іншій [20, с. 261].

Як слушно зазначив В. Кравчук, корпоративні права є комплексними (множинними), подільними за обсягом і неподільними за змістом. Зі складу корпоративних прав можуть бути виділені окремі елементи, які мають характер майнових прав, зокрема право на одержання частини прибутку, право на одержання частини майна товариства в разі ліквідації. Однак ці майнові права не можуть розглядатися як самостійний об'єкт правовідносин, оскільки корпоративні права є неподільними за змістом. Законом не передбачена й водночас не відповідає йому ситуація, коли, наприклад, право участі в управлінні належить одній особі, а право на одержання частини майна в разі ліквідації (або право на одержання частини прибутку) – іншій. Відчуження навіть частини корпоративних прав означає одночасний перехід до набувача всіх прав та обов'язків, які становлять зміст корпоративних прав. У статті 53 Закону України «Про господарські товариства» прямо зазначено, що при передачі частки (її частини) третій особі відбувається одночасний перехід до неї всіх прав та обов'язків, які належали учаснику, котрий відступив її повністю або частково [20, с. 262].

Аналогічну точку зору висловила О. Долинська, на думку якої майнові та немайнові корпоративні права пов'язані й на практиці не існують один без одного [6, с. 190–194].

Трохи іншу правову позицію займає С. Кравченко, на думку якого корпоративні права становлять складний феномен із наявністю в їх складі дрібніших прав (або правомочностей) – право на участь в управлінні товариством, право на отримання певної частки прибутку (дивідендів) товариства та активів у разі ліквідації останнього, інші правомочності, передбачені законом та установчими документами. Вони становлять наповнення корпоративних прав, хоча кожне з них має самостійні етапи й форми здійснення, охорони та захисту. Тобто як корпоративні права існують самі по собі, так і їх складники можуть існувати певною мірою окремо. Склад правомочностей (склад корпоративних прав) має бути наяв-

ним повністю в кожного суб'єкта корпоративних прав [21, с. 29–32]. Особливістю корпоративних прав є їх можливість проявляти в тих чи інших правовідносинах лише якусь одну свою властивість. У певних правовідносинах вони проявляються тільки як майнові, а в певних, навпаки, – тільки як немайнові права. Утім у зовнішніх правовідносинах корпоративні права втрачають свою подвійну правову природу та являють собою певну єдність як об'єкт права [22, с. 7].

Уважаємо за необхідне навести також точку зору І. Спасибо-Фатєєвої, яка вважає, що корпоративні права є парними, тобто такими, що складаються з майнових і немайнових прав. Учена зазначає, що єдність особистих немайнових і майнових прав як парних категорій розуміється як їх максимально тісний зв'язок, завдяки якому реалізація одного з них має враховувати й реалізацію іншого або завдяки реалізації одного з них відбувається й реалізація другого. Непродуктивно кожне з них розглядати окремо, бо тільки в нерозривній сукупності вони дають той правовий ефект, що покликаний максимально задовольнити всі інтереси й потреби їх носіїв і надати регулюванню той рівень, який здатний це зробити [23, с. 41–51].

Висновки. Ураховуючи вищевикладене, можна зробити такі висновки:

1. Корпоративні права мають особливу правову природу, за своєю сутністю знаходяться десь посередині між майновими та особистими немайновими правами, які є предметом регулювання цивільного права.
2. Корпоративні права є комплексною юридичною категорією і складаються з низки самостійних правомочностей, основними з яких є майнові та немайнові.
3. Кожне з майнових чи немайнових прав також має складну структуру і складається з низки дрібніших прав.
4. У відносинах з корпорацією (корпоративним підприємством) корпоративні права є неоднорідними за змістом, а в зовнішніх відносинах (між власником корпоративних прав і третіми особами) виступають як єдиний обороноздатний об'єкт, що не передбачає окрему передачу майнових чи немайнових повноважень.

Список використаних джерел:

1. Шершеневич Г.Ф. Учебник русского гражданского права (по изданию 1907 г.). Москва : Фирма «СПАРК», 1995. 556 с.
2. Козлова Н.В. Правосубъектность юридического лица. Москва : Статут, 2005. 476 с.
3. Жорнокуй В. Корпоративні відносини як складова предмета цивільного права. *Підприємництво, господарство і право*. 2011. № 9. С. 19–23.
4. Тарасов И.Т. Учение об акционерных компаниях. Москва : Статут, 2000. 666 с.
5. Пахомова Н.Н. Природа права участия учредителя (участника) хозяйственного товарищества (общества). *Юридический мир* : общероссийский научно-практический правовой журнал. 2007. № 2. С. 68–72.
6. Долинська О.В. Юридична природа корпоративних прав учасників господарських товариств. *Університетські наукові записки*. 2008. № 4 (28). С. 190–194.
7. Дедов Д.И., Шиткина И.С. Правовое регулирование прав и обязанностей акционера (участника). Корпоративное право : учебник. Москва: Волтерс Клувер, 2007. 648 с.
8. Глусь Н.С. Корпоративное право: понятия, основные признаки та особенности защиты : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2008. 22 с.
9. Васильева В.А. Понятие субъективного корпоративного права. *Актуальные проблемы совершенствования законодательства Украины*. 2010. Вып. 22. С. 76–82.
10. Галов В.В., Зинченко С.А. Собственность и производные вещные права: теория и практика : монография. Ростов-на-Дону : Изд-во СКАГС, 2003. 200 с.
11. Суханов Е.А. Гражданское право : в 2 т. : учебник. Москва : БЕК, 1999. Том 2. Полутом 1. 704 с.
12. Чірко Т.І. Спірні питання визначення змісту корпоративних прав та їх відчуження. *Науковий Вісник Херсонського державного університету*. 2016. Випуск 1. Том 2. С. 54–57.

13. Нижний С.В. Правове регулювання застави корпоративних прав. *Університетські наукові записки*. 2006. № 3–4 (19–20). С. 187–192.
14. Великорода О.М. Поділ корпоративних прав між подружжям. *Актуальні питання цивільного та господарського права*. 2010. № 2 (21). С. 34–36.
15. Долинская В.В., Фалеев В.В. Миноритарные акционеры: статус, права и их осуществление. Москва : Волтерс Клувер, 2010. 240 с.
16. Ломакин Д.В. Акционерное правоотношение. Москва : Спарк, 1997. 156 с.
17. Пелипенко О. С. Застава корпоративних прав : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04. Харків, 2015. 165 с.
18. Спасибо-Фатєєва І.В. З'ясування поняття та змісту корпоративних відносин та корпоративних прав як передумова вирішення корпоративних спорів. *Вісник господарського судочинства*. 2007. № 6. С. 99–104.
19. Фомичева Н.В. Права акционеров и их защита. *Новое российское гражданское законодательство и практика его применения* : сб. науч. ст. / под ред. З.И. Цыбуленко. Саратов : СГАП, 1998. С. 59–62.
20. Кравчук В.М. Корпоративне право. Науково-практичний коментар законодавства та судової практики. Київ : Істина, 2005. 720 с.
21. Кравченко С.С. Юридична природа корпоративних прав: монографія. Київ : Вид-во Європ. унту, 2010. 180 с.
22. Кравченко С.С. Юридична природа прав учасників господарських товариств : автореф дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 «Цивільне право та цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право». Київ, 2007. 21 с.
23. Спасибо-Фатєєва І.В. Цивілістика: на шляху формування доктрин : вибрані наукові праці. Харків : Золоті сторінки, 2012. 470 с.

